

UCHWAŁA

Dnia 26 lutego 2014 r.

Sąd Najwyższy w składzie :

SSN Jacek Gudowski (przewodniczący)

SSN Anna Kozłowska

SSN Bogumiła Ustjanicz (sprawozdawca)

Protokolant Katarzyna Bartczak

w sprawie z powództwa G. F. S.A. Spółki Komandytowo-Akcyjnej z siedzibą w W.
przeciwko J. R.
o zapłatę,
po rozstrzygnięciu w Izbie Cywilnej na posiedzeniu jawnym
w dniu 26 lutego 2014 r.
zagadnienia prawnego
przedstawionego przez Sąd Okręgowy w S.
postanowieniem z dnia 17 października 2013 r.

"Czy w razie wyegzekwowania w całości wierzytelności na podstawie tytułu wykonawczego w postaci nakazu zapłaty wydanego w elektronicznym postępowaniu upominawczym, który następnie utracił moc na skutek wniesienia sprzeciwu, sąd rozpoznający sprawę powinien zasądzić objętą nim nadal sporną wierzytelność, w sytuacji, gdy w chwili wniesienia pozwu powództwo było zasadnym, czy też oddalić powództwo?"

podjął uchwałę:

Jeżeli powód po spełnieniu świadczenia przez pozwanego po doręczeniu pozwu nie cofnął pozwu, sąd oddala powództwo.

Uzasadnienie

Nakazem zapłaty wydanym w elektronicznym postępowaniu upominawczym uwzględnione zostało powództwo o zapłatę kwoty 203,24 zł z ustawowymi odsetkami od dnia 3 września 2011 r., któremu Sąd nadał klauzulę wykonalności. W toku postępowania egzekucyjnego pozwany spłacił dochodzone należności wraz z odsetkami i kosztami procesu. Prowadzone po złożeniu sprzeciwu od nakazu zapłaty postępowanie zostało zakończone wyrokiem Sądu Rejonowego w S. z dnia 26 marca 2013 r., oddalającym powództwo. Sąd ustalił, że dochodzona przez powódkę wierzytelność rzeczywiście istniała i nie była kwestionowana przez pozwanego. Składały się na nią: odsetki za opóźnienia w płatnościach z tytułu abonamentu telefonicznego, część nałożonej na pozwanego kary umownej, która nie została spłacona oraz odsetki w związku uchybieniem terminu płatności tej należności. Ze względu na spełnienie przez pozwanego świadczeń dochodzonych pozwem w czasie trwania postępowania sądowego, Sąd Rejonowy oddalił powództwo, słusznie i celowo wytoczone, z powodu wygaśnięcia roszczenia, wywołanego zapłatą.

Powódka w apelacji zarzuciła naruszenie art. 355 k.p.c. przez nieumorzenie postępowania, co może doprowadzić do niekorzystnych dla niej konsekwencji, związanych z pretensjami, że została bezpodstawnie wzbogacona.

Sąd Okręgowy w S. przy rozpoznawaniu apelacji uznał, że wyłoniło się zagadnienie prawne budzące poważne wątpliwości, dotyczące rodzaju i formy orzeczenia kończącego sprawę, które sformułował w postaci przedstawionego pytania. Przychylił się do stanowiska, że w razie wygaśnięcia roszczenia powództwo powinno być oddalone

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Sprawy cywilne (art. 1 i 2 k.p.c.) rozpoznawane są w postępowaniu procesowym według reguł ogólnych oraz w postępowaniach odrębnych (art. 425 do 505³⁷ k.p.c.), uwzględniających ich specyfikę i swoistość, przemawiające za odstępstwem, w określonym zakresie, od tych reguł, podyktowanym usprawnieniem postępowania cywilnego. Postępowanie upominawcze należy do

postępowań odrębnych o charakterze obligatoryjnym i jest wstępnym etapem rozpoznania każdej sprawy o roszczenia majątkowe. Elektroniczne postępowanie upominawcze stanowi odmianę postępowania upominawczego, w którym czynności powoda i sądu są prowadzone wyłącznie w formie elektronicznej. Możliwość wyboru tego sposobu dochodzenia roszczeń wskazuje, że postępowanie ma charakter fakultatywny. Odmienności postępowania nie dotyczą obowiązku sądu dokonania merytorycznej oceny żądania pozwu, podobnie jak w zwykłym postępowaniu upominawczym. Wniesienie przez pozwanego sprzeciwu od nakazu zapłaty w elektronicznym postępowaniu upominawczym powoduje utratę mocy nakazu w całości, a dalsze postępowanie rozpoznawcze prowadzone jest według przepisów właściwych dla zgłoszonego roszczenia (zwykłego lub odrębnego).

Postępowanie procesowe wszczynane jest na żądanie powoda wyrażone w pozwie lub wniosku. Istnienie powództwa objętego tym żądaniem jest warunkiem dopuszczalności procesu. Przyczynę wystąpienia z powództwem stanowi twierdzenie powoda o posiadaniu interesu prawnego w domaganiu się świadczenia lub ustalenia, a rozstrzygnięcie o nim dokonywane jest w merytorycznym orzeczeniu.

Do zakończenia postępowania rozpoznawczego może dojść przez wydanie orzeczenia o charakterze formalnym (procesowym), bez rozstrzygnięcia sprawy co do istoty - postanowienia o umorzeniu postępowania (art. 355 § 1 k.p.c.), albo orzeczenia merytorycznego, dotyczącego przedmiotu procesu - wyroku zawierającego rozstrzygnięcie spornego stosunku prawnego (art. 316 § 1 k.p.c.).

Do przyczyn umorzenia postępowania, objętych art. 355 k.p.c., należą zdarzenia zaistniałe w toku postępowania (następcze), które sprawiły, że wydanie wyroku stało się zbędne lub niedopuszczalne, każda z nich powinna być rozpatrywana oddzielnie. Należą do nich cofnięcie przez powoda pozwu ze skutkiem prawnym lub inne przypadki zbędności postępowania i wyrokowania lub niedopuszczalności wyrokowania. Inne wypadki umorzenia postępowania, dotyczące konkretnych podstaw, uregulowane zostały w przepisach art. 182 do 183, 428 § 2, art. 446, art. 450 § 2, art. 456 § 1 i 3 k.p.c.

Cofnięcie przez powoda pozwu sprawia, że wydanie wyroku stało się zbędne, a skutki rezygnacji z kontynuowania postępowania określone zostały w art. 203 § 2 k.p.c. Zrzeczenie się przez powoda roszczenia, jeżeli nie zostanie połączone z cofnięciem pozwu, nie może doprowadzić do umorzenia postępowania, lecz wydania wyroku.

W przypadku zaspokojenia roszczenia powoda przez pozwanego w toku procesu nie dojdzie do umorzenia postępowania, jeżeli powód nie cofnie pozwu, ponieważ w dalszym ciągu istnieje żądanie rozpoznania sprawy i orzeczenia o przedstawionym sporze. Samo zaspokojenie roszczenia bez cofnięcia pozwu wywołuje skutki materialnoprawne, prowadzące do oddalenia powództwa z powodu jego bezzasadności, nie zachodzi przeszkoda w merytorycznym rozpoznaniu sprawy (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 9 czerwca 1999 r., III CKN 936/98, niepubl.). W orzeczeniu z dnia 15 marca 1955 r., II CR 1449/54, OSNC z 1956 r., nr 1, poz. 12. Sąd Najwyższy przyjął, że, gdy pozwany zaspokoi w toku procesu powoda, a ten nie podtrzymuje powództwa, wydanie wyroku staje się zbędne przede wszystkim wówczas, gdy pozwany spełnił świadczenie z wolą zaspokojenia powoda co do dochodzonego roszczenia; jeżeli jednak pozwany płacił, aby uniknąć egzekucji, lecz przeczył w dalszym ciągu zasadności żądania powoda, to wydanie wyroku nie stało się zbędne, gdyż istnieje w dalszym ciągu pomiędzy stronami spór o zasadność roszczenia, który sąd powinien rozstrzygnąć. Stanowisko Sądu Najwyższego dotyczyło wykładni art. 361 kodeksu postępowania cywilnego z 1930 r., którego treść była taka sama, jak obecnie obowiązującego art. 355 k.p.c. Oparte zostało na założeniu, że o zbędności postępowania, w sytuacji cofnięcia pozwu, decydować powinny pobudki jakimi kierował się pozwany, zaspokajając wierzytelność powoda. W istocie jednak zapatrywanie to związane było z przesłankami oceny dopuszczalności cofnięcia pozwu, przewidzianymi w art. 209 § 3 d. k.p.c., oraz skutków braku zgody pozwanego art. 209 § 1 d. k.p.c. Nie może zatem mieć zastosowania w sytuacji wygaśnięcia roszczenia na skutek spełnienia świadczenia i braku decyzji powoda o cofnięciu pozwu.

Do innych przyczyn zbędności postępowania zaliczane są: konfuzja stron w procesie, śmierć strony, jeżeli roszczenie ma charakter osobisty, istnienie tytułu

egzekucyjnego, zawarcie ugody, utrata przez stronę zdolności sądowej i stwierdzenie braku następstwa prawnego.

Wydanie wyroku staje się niedopuszczalne, gdy w toku postępowania zaszły okoliczności powodujące niedający się usunąć brak jednej z bezwzględnych przesłanek procesowych (art. 199 § 1 pkt 1, art. 1099, art. 1113 k.p.c.).

Po przeprowadzeniu postępowania i zamknięciu rozprawy sąd, stosownie do art. 316 § 1 k.p.c., wydaje wyrok, biorąc za podstawę stan rzeczy istniejący w chwili zamknięcia rozprawy. Stanowi on podstawową czynność decyzyjną sądu o charakterze merytorycznym, rozstrzygającą sprawę co do istoty, w odniesieniu do przedmiotu procesu. Stan sprawy obejmuje zarówno jej okoliczności faktyczne, jak i obowiązujące przepisy, mogące stanowić podstawę prawną rozstrzygnięcia (por. wyroki Sądu Najwyższego: z dnia 5 września 1975 r., I CR 526/75, OSNC 1996, nr 7-8, poz. 171; z dnia 7 marca 1997 r., II CKN 70/96, OSNC 1997, nr 8, poz. 113; z dnia 22 czerwca 2004 r., IV CK 453/03, niepubl.; z dnia 8 lutego 2006 r., II CSK 153/05, niepubl.; z dnia 15 lutego 2013 r., I CSK 314/12, niepubl.). Może on różnić się od tego, który istniał w momencie wnoszenia powództwa i był wyznaczony pozwem (art. 187 § 1 k.p.c.), jeżeli podjęte zostały przez strony czynności mające wpływ na żądanie, jego rodzaj i zakres oraz na okoliczności faktyczne przytoczone na uzasadnienie żądania pozwu. Przepis art. 316 § 1 k.p.c. wyraża zasadę aktualności orzeczenia sądowego, mającą zastosowanie do każdego rodzaju powództwa (o świadczenie, o ustalenie stosunku prawnego lub prawa, o ukształtowanie stosunku prawnego lub prawa). Do czynności wpływających na zmianę stanu sprawy istniejącego w chwili wnoszenia pozwu należy również spełnienie świadczenia przez pozwanego w toku postępowania, powodujące wygaśnięcie dochodzonego roszczenia. Jeżeli na skutek spełnienia świadczenia przez pozwanego w toku postępowania doszło do wygaśnięcia objętej roszczeniem wierzytelności, odpadła podstawa do uwzględnienia powództwa. Nie ma znaczenia dla powstania tego skutku fakt, że spełnienie dokonane zostało w drodze egzekucji, jeżeli pozwany nie kwestionował istnienia zobowiązania, co potwierdzone zostało w postępowaniu rozpoznawczym.

Sentencja wyroku (art. 325 k.p.c.) powinna dokładnie określać to, o czym orzekł sąd, tak aby ustalenie mocy wiążącej oraz granic podmiotowych i przedmiotowych powagi rzeczy osądzonej nie nastręczało trudności i wyrok był zrozumiały także bez uzasadnienia. Brzmienie sentencji nie może stwarzać wątpliwości co do treści rozstrzygnięcia i musi umożliwiać jego wykonanie. Sentencja wyroku rozstrzyga stanowczo o żądaniach stron w sposób samodzielny. Orzeczenie sądu ma dotyczyć uwzględnienia powództwa albo oddalenia go. Przesłanki decydujące o jego rodzaju należą w zasadzie do uzasadnienia, chyba że ustawa przewiduje obowiązek zamieszczenia innych jeszcze stwierdzeń, które mogą dotyczyć nawet jednej z przesłanek roszczenia (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 22 marca 1973 r., I CR 189/73, OSNC z 1974 r., nr 1, poz. 19), jak na przykład art. 57 § 1 k.r.o. Sentencja wyroku zawiera rozstrzygnięcie sądu o powództwie, a o żądaniach stron, w sytuacji wniesienia powództwa wzajemnego. Zarzuty zgłoszone przez pozwanego, jeżeli zostaną uznane za zasadne, mają wpływ na treść rozstrzygnięcia (kompensata, potrącenie, nieistnienie roszczenia spowodowane jego wygaśnięciem jako następstwa spełnienia lub wyegzekwowania świadczenia), prowadzą do obniżenia jego zakresu lub oddalenia powództwa (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 21 czerwca 1977 r., III CZP 46/77, OSNC 1978 r., nr 1, poz. 6). Z tej przyczyny w sentencji orzeczenia zamieszczany jest ostateczny wynik rozliczenia pretensji stron, według stanu na dzień zamknięcia rozprawy. Zamieszczenie w niej wzmianki (zastrzeżenia), która nie stanowi rozstrzygnięcia, wymaga ustawowej podstawy (np. art. 319 k.p.c.).

Wyrok negatywnie rozstrzygający o zgłoszonym roszczeniu jest orzeczeniem ogólnym, mogącym dotyczyć różnorodnych przyczyn. Poszukiwanie ich skierowane być powinno do analizy motywów uzasadnienia. Jeżeli natomiast wyrok oddalający powództwo uprawomocnił się, a nie doszło do sporządzenia uzasadnienia, to o przyczynach nieuwzględnienia zgłoszonego roszczenia, zakresie mocy wiążącej i powadze rzeczy osądzonej zdecydować powinien sąd rozpoznający następną sprawę, mającą związek ze sprawą prawomocnie zakończoną, w oparciu o zgromadzony w niej materiał.

W uchwale z dnia 4 stycznia 1979 r., III CZP 91/78 (OSNC 1979, nr 7-8, poz. 139) Sąd Najwyższy dopuścił możliwość zamieszczenia w wyroku ponownie zasądzającym wyegzekwowane świadczenie, po rozpoznaniu sprawy, na skutek uchylecia poprzedniego wyroku w wyniku uwzględnienia rewizji nadzwyczajnej, zastrzeżenia, że świadczenie zostało wyegzekwowane. W uzasadnieniu uchwały zaznaczone zostało, że dotyczy ona szczególnej sytuacji. Odmienny jest natomiast stan faktyczny i prawny w sprawie objętej przedstawionym zagadnieniem prawnym, skoro do spełnienia świadczenia doszło na podstawie tytułu wykonawczego, który utracił moc, a pozwany nie kwestionował swojego zobowiązania. Nie ma zatem podstaw do przyjmowania, że uchwała zawiera argumenty przemawiające za koniecznością wydania wyroku uwzględniającego powództwo i wprowadzania do jego sentencji wzmianki o spełnieniu świadczenia w każdej sprawie, w której do spełnienia świadczenia doszło w drodze egzekucji, po którym prowadzone było postępowanie rozpoznawcze, wskazujące na zasadność roszczenia objętego powództwem. Należy podkreślić, że w uzasadnieniu uchwały Sąd Najwyższy stwierdził, iż spełnienie świadczenia przez pozwanego, zaspokajającego w ten sposób żądanie pozwu, którego przedmiotem była suma pieniężna świadczona w celu zwolnienia się z zobowiązania, powoduje jego wygaśnięcie, a wobec nieistnienia wierzytelności powództwo ulega oddaleniu jako bezpodstawne, chyba że powód cofnął pozew. Jednocześnie zaznaczył, że taka sytuacja nie miała miejsca w sprawie, w której doszło do podjęcia uchwały. Wskazał również, że przyczyną zamieszczenia wzmianki, z uwagi na brak pozytywnego przepisu, był wzgląd na uniknięcie w przyszłości ewentualnego, kolejnego sporu pomiędzy stronami oraz na celowość i ekonomię postępowania.

Moc wiążąca wyroku będąca pozytywnym skutkiem jego prawomocności, dotyczy tylko podmiotów wymienionych w sentencji. Związanie innych osób może wynikać z innych, konkretnych przepisów, przewidujących wyjątkowe rozszerzenie mocy wiążącej, określane jako stan rozszerzonej prawomocności materialnej. Żaden z podmiotów objętych mocą wiążącą wyroku nie może negować faktu istnienia prawomocnego orzeczenia, ma obowiązek respektowania tylko tych okoliczności faktycznych, ustalonych w sposób stanowczy we wcześniejszej sprawie, które określały istotę sporu i uzasadniały uwzględnienie lub oddalenie

zgłoszonego w niej roszczenia (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 15 lipca 1998 r., II UKN 129/98, OSNP 1999, nr 13, poz. 437). Następstwem prawomocności formalnej wyroku jest również powaga rzeczy osądzonej (art. 366 k.p.c.), wiązana z negatywnym jej skutkiem. Te łącznie występujące konsekwencje prawomocności formalnej nazywane są prawomocnością materialną będącą wyrazem nakazu przyjmowania, że w danej sytuacji stan prawny przedstawia się tak, jak wynika to z zawartego w orzeczeniu rozstrzygnięcia (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 15 lutego 2007 r., II CSK 452/06, OSNC - ZD 2008, nr 1, poz. 20).

Powszechnie przyjmowane jest w orzecznictwie, że moc wiążącą, stosownie do art. 365 § 1 k.p.c., ma w zasadzie jedynie sentencja orzeczenia, jednak w niektórych przypadkach - jak np. w razie oddalenia powództwa - ze względu na ogólność rozstrzygnięcia, doniosłość przy ustalaniu zakresu mocy wiążącej prawomocnego orzeczenia, czyli granic prawomocności materialnej orzeczenia, mogą mieć także zawarte w uzasadnieniu orzeczenia motywy rozstrzygnięcia (por. uchwałę Sądu Najwyższego z dnia 4 grudnia 2009 r., III CZP 97/09, OSNC z 2010 r., nr 6, poz. 88; wyroki: z dnia 18 czerwca 1955 r., III CR 199/54, OSNC z 1956 r., nr 4, poz. 10; 13 października 2005 r., I CK 217/05, niepubl.; z dnia 15 lutego 2007 r., II CSK 452/05, OSNC - ZD z 2008 r., nr 6, poz. 88; z dnia 29 września 2011 r., IV CSK 652/10, niepubl.). Sąd Najwyższy w składzie rozpoznającym przedstawione zagadnienie prawne podziela wyrażoną w tych orzeczeniach wykładnię art. 365 § 1 k.p.c. Moc wiążąca prawomocnego wyroku obejmuje także prejudycjalne związanie ustalonym stanem faktycznym i jego oceną prawną w późniejszym procesie, w którym ta kwestia nie może już być w ogóle badana (por. wyroki Sądu Najwyższego z dnia 20 sierpnia 2001 r., I PKN 585/00, OSNP z 2003 r., nr 14, poz. 334; z dnia 12 lipca 2002 r., V CKN 1110/00, niepubl.). Oznacza to, że ewentualne dochodzenie przez pozwanego roszczenia o zwrot bezpodstawnego wzbogacenia musi uwzględniać przyczyny oddalenia powództwa. Wymienione w uzasadnieniu postanowienia Sądu Okręgowego wyroki Sądu Najwyższego z dnia 7 lipca 2005 r., IV CK 24/05; z dnia 2 kwietnia 2008 r., I PK 247/07; z dnia 3 grudnia 2009 r., II PK 77/09 i z dnia 15 lutego 2013 r., I CSK 323/12 nie mogą stanowić argumentu za potrzebą zastrzegania w sentencji wyroku

przyczyny oddalenia powództwa. Przedstawione za powódką fragmenty wypowiedzi dotyczących roszczeń objętych art. 410 § 2 k.c., nie są przydatne dla rozstrzygnięcia zagadnienia prawnego, z uwagi na jego zakres, a także odmienne od ustalonego przez Sąd Okręgowy, stany faktyczne, które były podstawami tych orzeczeń. Wskazać jednak należy, że obejmowały ustalenie przyczyn ostatecznego oddalenia powództwa.

Z powyższych względów Sąd Najwyższy podjął uchwałę, jak w sentencji.